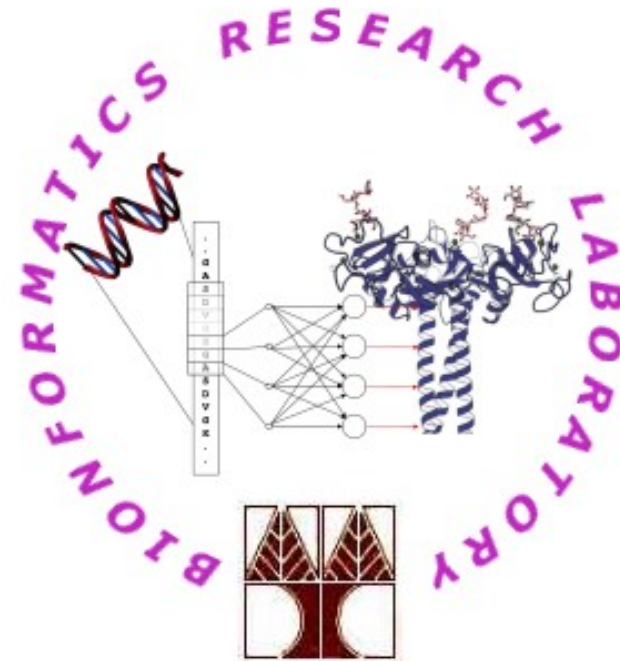

Βάσεις δεδομένων χαρτογράφησης γονιδιωμάτων

Vasilis Promponas

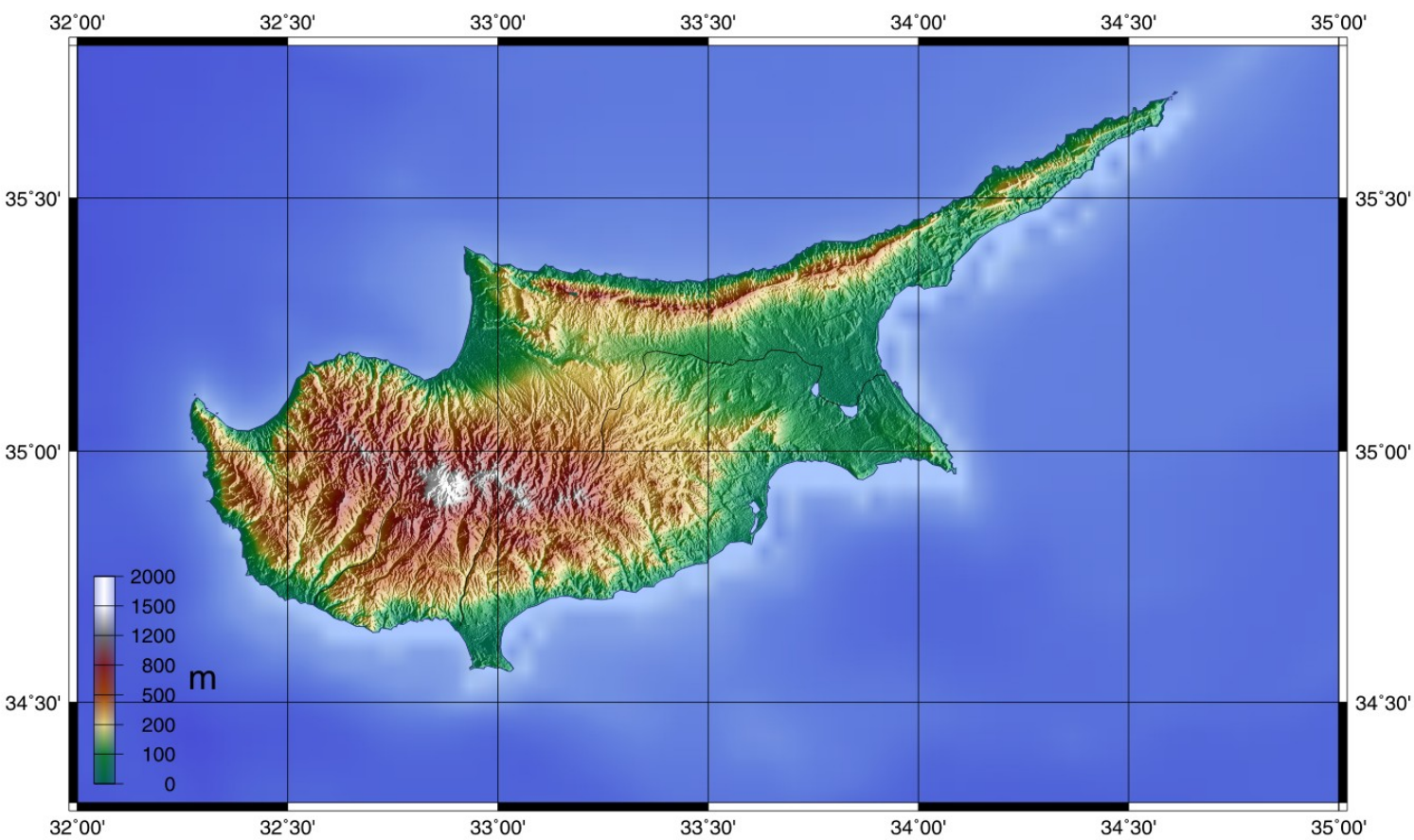
Bioinformatics Research Laboratory

Department of Biological Sciences

University of Cyprus

BIO003

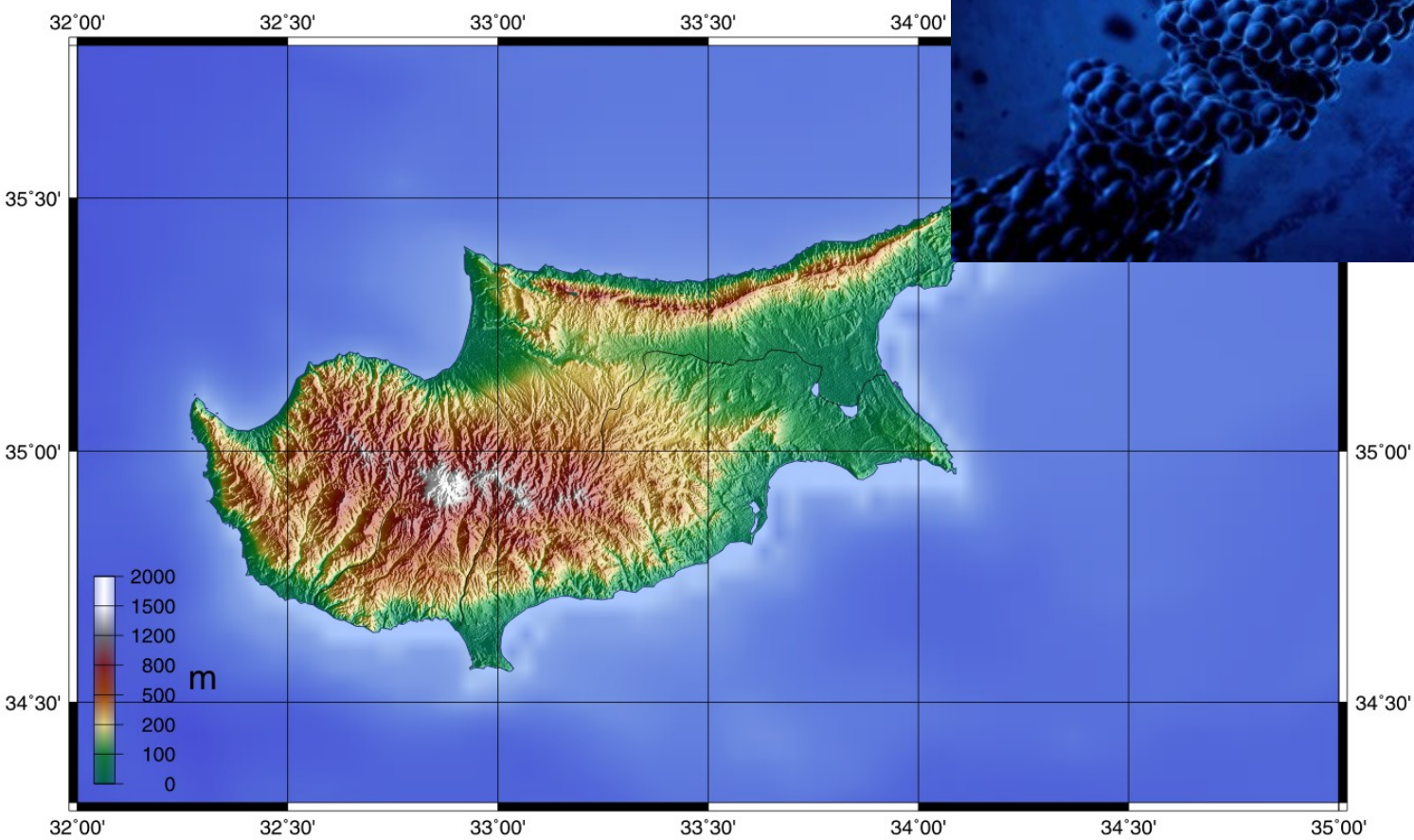
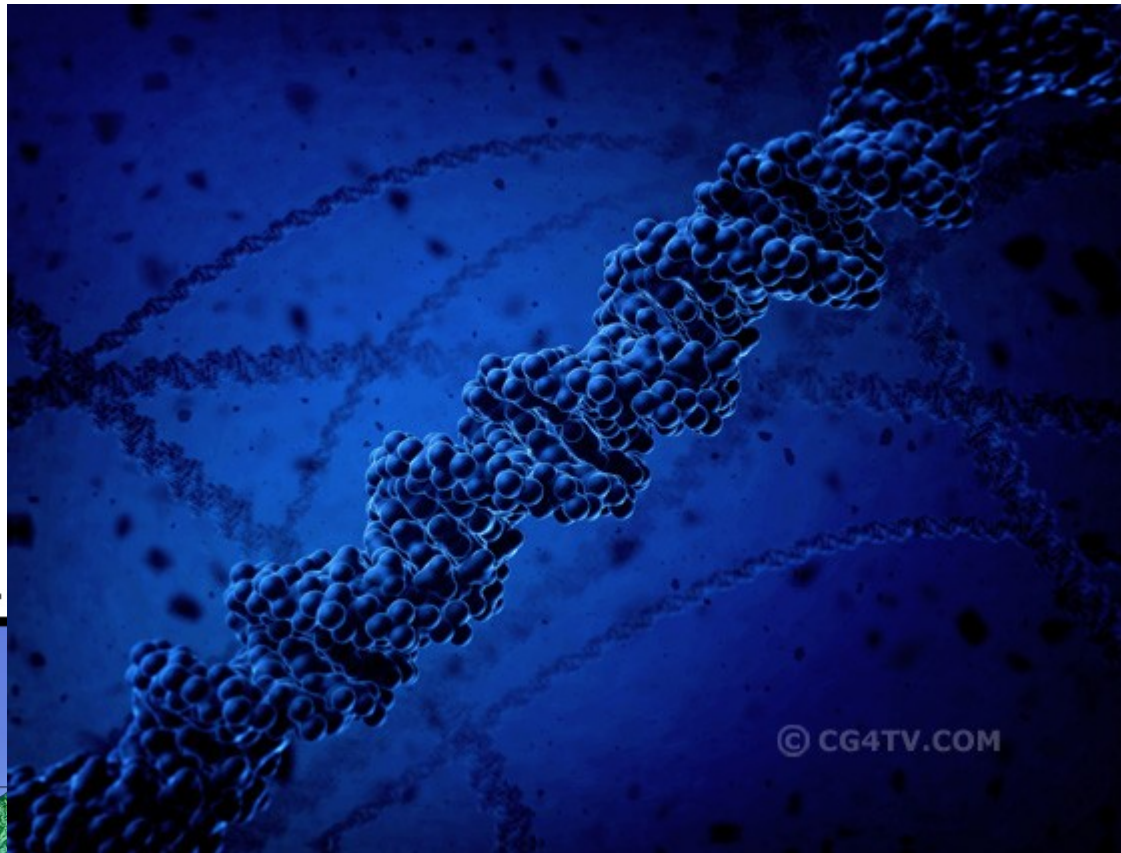
Εισαγωγή στη Βιοπληροφορική

http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Cyprus_topo.png

Εισαγωγή στη Βιοπληροφορική

http://3danimation.e-spaces.com/3d_images/hi_rez/dna.jpg

http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Cyprus_topo.png

Εισαγωγή στη Βιοπληροφορική

ΣΥΝΟΨΗ

- Εισαγωγή

- Χαρτογράφηση και Αλληλουχία DNA

- Τύποι Χαρτών

- Το ανθρώπινο γονιδίωμα και οι χάρτες ..

- Συζήτηση ..

Τύποι Χαρτών

- Κυτταρογενετικοί Χάρτες
- Γενετικοί Χάρτες
- Φυσικοί Χάρτες
- Χάρτες Περιεχομένου STS
- Χάρτες Υβριδισμού με Ακτινοβολία
- Χάρτες Μεταγράφων
- Συγκριτικοί Χάρτες
- Ενοποιημένοι Χάρτες

Προς αποφυγή παρεξηγήσεων ...

MOLECULAR STRUCTURE OF NUCLEIC ACIDS

A Structure for Deoxyribose Nucleic Acid

J. D. WATSON
F. H. C. CRICK

Medical Research Council Unit for the
Study of the Molecular Structure of
Biological Systems,
Cavendish Laboratory, Cambridge.
April 2.

BIO003

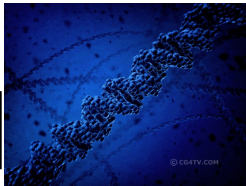
Εισαγωγή στη Βιοπληροφορική

Εισαγωγή

- Γονιδιωματικός Χάρτης??

Ορισμός: Ένα σύνολο δεικτών με γνωστές σχετικές θέσεις [στο γονιδίωμα/χρωμόσωμα]

- Δείκτης??

Ορισμός: Οποιοδήποτε στοιχείο του γονιδιώματος το οποίο μπορεί να αναγνωρισθεί
ΜΟΝΟΣΗΜΑΝΤΑ

Εισαγωγή

- Χαρτογράφηση?
  - Τίνος?
  - Πώς?
  - Γιατί?

Εισαγωγή

- Χαρτογράφηση?
  - **Τίνος?**
    - Του ... γονιδιώματος! (ή συγκεκριμένων περιοχών του)
  - Πώς?
  - Γιατί?

Εισαγωγή

- Χαρτογράφηση?

- Τίνος?

- Πώς?

- Με διάφορα μέσα

- Αρκεί να μπορούμε να μετρήσουμε παρατηρήσιμες ιδιότητες κατά μήκος των χρωμοσωμάτων

- Γιατί?

Κυτταρογενετικοί Χάρτες

Γενετικοί Χάρτες

Φυσικοί Χάρτες

Χάρτες Περιεχομένου STS

Χάρτες Υβριδισμού με Ακτινοβολία

Χάρτες Μεταγράφων

Συγκριτικοί Χάρτες

Ενοποιημένοι Χάρτες

Εισαγωγή

- Χαρτογράφηση?
  - Τίνος?
  - Πώς?
  - Γιατί?
    - Το γονιδίωμα του ανθρώπου (και όχι μόνο) αλληλουχήθηκε
      - Καθοδήγηση αλληλούχησης (clone-2-clone, WGS)
      - Όχι σε ποσοστό 100%
      - Quality Control
    - Χαρτογράφηση άλλων γονιδιωμάτων
    - Ανακάλυψη νέων γονιδίων – Μελέτη γενετικών περιοχών

Γονιδιωματική χαρτογράφηση

(Γενικά)

- Στους ευκαρυωτικούς οργανισμούς ο απλούστερος τρόπος “κατακερμάτισης” του γονιδιώματος είναι στα χρωμοσώματα από τα οποία αποτελείται
- Το χρωμοσωμικό περιεχόμενο ενός οργανισμού ονομάζεται **Καρυότυπος (Caryotype)**

Γονιδιωματική χαρτογράφηση

(Λεπτομέρειες ...)

- Ακόμη και τα χρωμοσώματα του ίδιου οργανισμού (γενικά) διαφέρουν
  - στο απόλυτο μέγεθος
    - π.χ. Human: Chr1 279×10^6 Chr21 45×10^6
  - στη θέση των κεντρομεριδίων
- Σε διαφορετικούς οργανισμούς
  - στο πλήθος τους (π.χ. άνθρωπος 46, πίθηκος 48)
  - σχετικό μέγεθος (π.χ. διπλασιασμοί)
  - εύρος και κατανομή ετεροχρωματίνης

Χαρτογράφηση και Αλληλοχία

- Γονιδιακοί χάρτες $\neq$ αλληλουχίες?
  - Χμμ...

Χαρτογράφηση και Αλληλοχία

- Γονιδιωματικοί χάρτες $\neq$ αλληλουχίες?
  - ΟΧΙ!!!
    - Η αλληλουχία μιας περιοχής αποτελεί ένα χάρτη υψηλής ευκρίνειας για τη συγκεκριμένη περιοχή
- Οι γονιδιωματικοί χάρτες βοηθούν στην ολοκλήρωση του προσδιορισμού της αλληλουχίας αλλά και στη μελέτη γενικών χαρακτηριστικών του γονιδιώματος

Δείκτες

(Markers)

- Μονοσήμαντα αναγνωρίσιμο τμήμα του DNA
- Διάφοροι τύποι (1-400 bases)
- Μέθοδοι ανίχνευσης
  - Μέθοδοι PCR [sequence tagged sites-STSSs]
  - Μέθοδοι υβριδισμού

Κυτταρογενετικοί χάρτες

Cytogenetic (or cytologic) maps

- Αναφέρονται στη “ζωνοποίηση” χρωμοσωμάτων που έχουν υποστεί χρώση και είναι ορατή στο οπτικό μικροσκόπιο
  - Εναλλασσόμενες φωτεινές-σκοτεινές ζώνες
  - Παραδοσιακή τεχνική:
    - Χρωμοσωμική χρωστική (π.χ. μείγμα Giemsa)
    - Σημασμένο DNA probe

Κυτταρογενετικοί χάρτες

Cytogenetic (or cytologic) maps

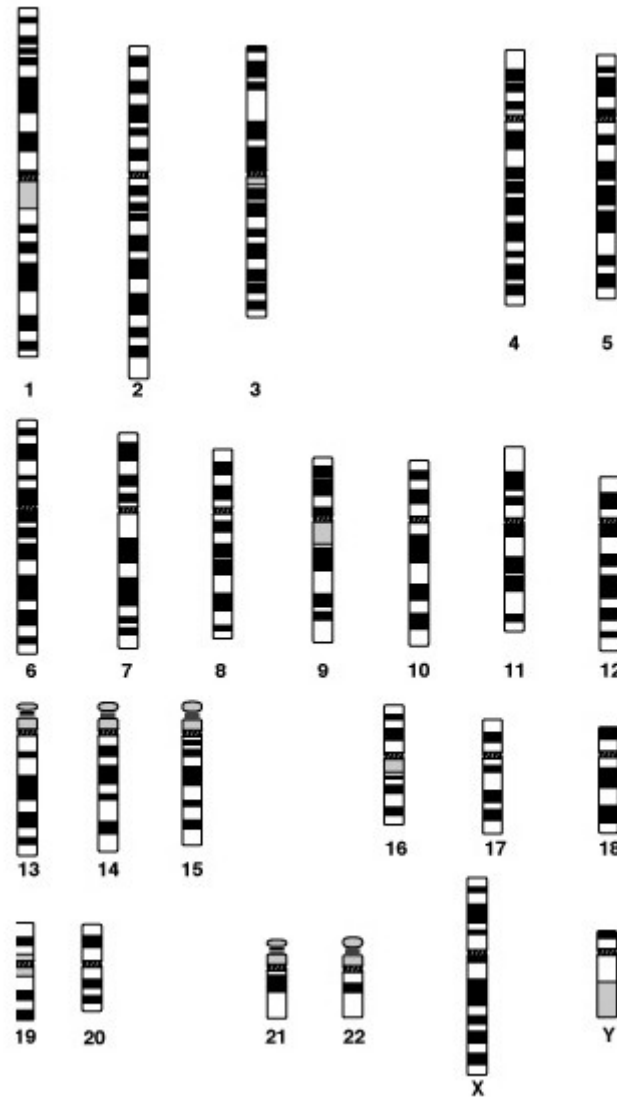
- Κάθε χρωμόσωμα => μοναδικό μοτίβο
  - Καρυότυπος: Επιτρέπει τον εντοπισμό (σημαντικών) χρωμοσωμικών ανωμαλιών (εξαλείψεις, διπλασιασμοί κλπ) με μεγάλη έκταση
  - Με χρήση Fluorescent *in situ* hybridisation (FISH) μπορούμε να έχουμε μια χονδρική εικόνα για τη θέση διαφόρων αλληλουχιών
  - Παρέχουν τη δυνατότητα να διαχωρίσουμε (και να ονοματίσουμε) χρωμοσωμικές περιοχές

Κυτταρογενετικοί χάρτες

Μειονεκτήματα

- Παρέχουν (με χαμηλή ανάλυση) τη δυνατότητα να διαχωρίσουμε (και να ονοματίσουμε) χρωμοσωμικές περιοχές
  - π.χ. αλληλουχίες που χωρίζονται από $< 3\text{M}$ βάσεις (3Mbp) εμφανίζονται στην ίδια περιοχή
- Η ανίχνευση των κυτταρογενετικών θέσεων εξαρτάται από υποκειμενικά κριτήρια, π.χ.
  - τεχνολογία ανίχνευσης – μεθοδολογία
  - καθορισμός ορίων των ζωνών

Ανθρώπινος κυτταρογενετικός χάρτης

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/Class/MLACourse/Original8Hour/Genetics/cytogeneticmap.gif>

BIO003

Εισαγωγή στη Βιοπληροφορική

Χάρτες γενετικών συνδέσεων

(Genetic linkage maps)

- Αποτελούν απεικόνιση της “απόστασης” μεταξύ δύο στοιχείων του DNA
- Βασίζονται στη συχνότητα ανασυνδυασμού (recombination) που συμβαίνει κατά τη μείωση
  - Γονίδια που συν-κληρονομούνται έχουν μικρή φυσική απόσταση (... βρίσκονται κοντά ...)
  - Λογικά: “Δεν υφίσταται “απόσταση” μεταξύ γονιδίων που βρίσκονται σε διαφορετικά χρωμοσώματα
- ΙΣΤΟΡΙΑ:
  - Πρωτοχρησιμοποιήθηκε τη δεκαετία του 1910 (διασταυρώσεις *Drosophila melanogaster*)

Παρένθεση

(Ανασυνδυασμός - Recombination)

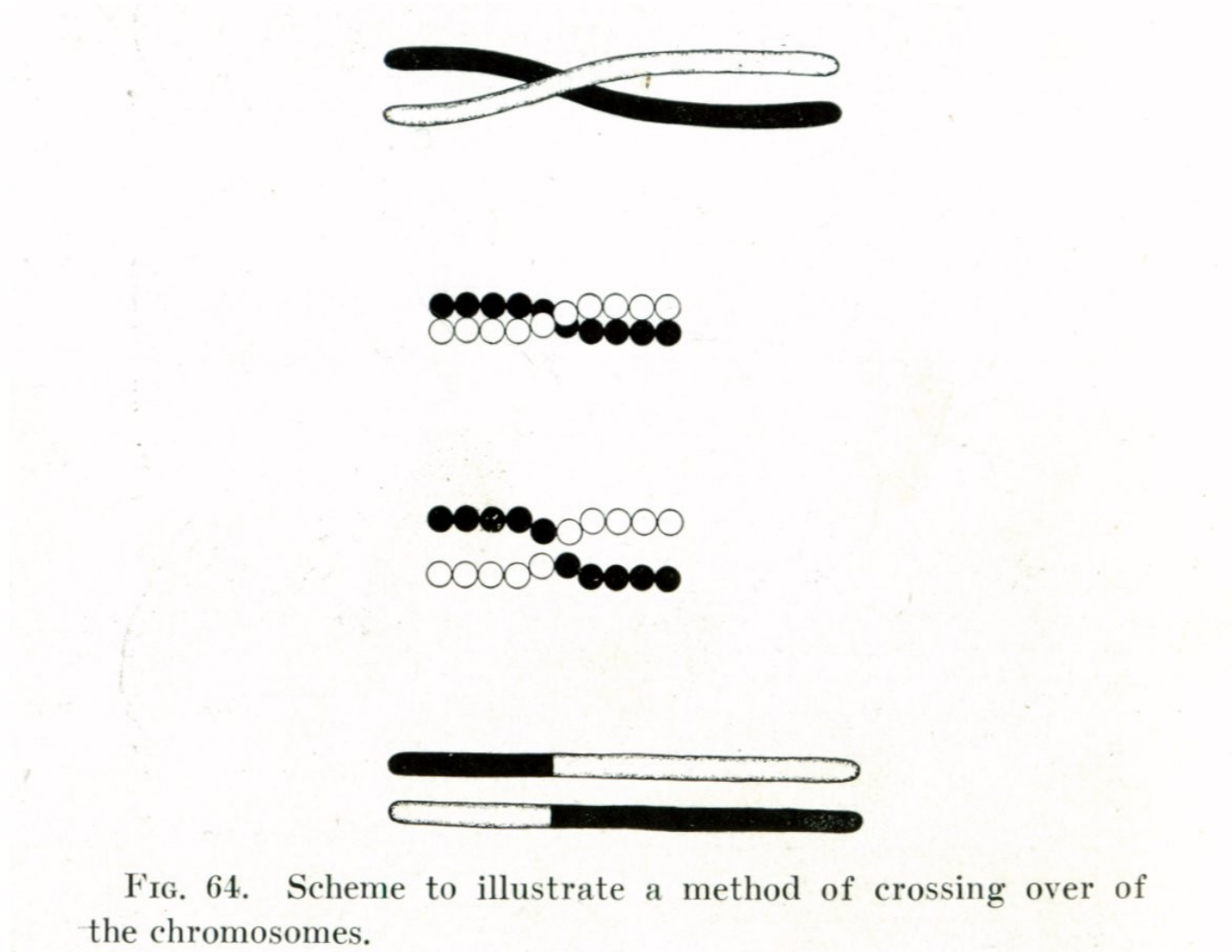

FIG. 64. Scheme to illustrate a method of crossing over of the chromosomes.

... και λίγα μαθηματικά ...

- Δύσκολη ποσοτική εκτίμηση του πλήθους των γεγονότων ανασυνδυασμού
- Δύο κύριες προσεγγίσεις
  - Παραμετρική ανάλυση σύνδεσης
  - Μη-παραμετρική ανάλυση σύνδεσης

Παραμετρική Ανάλυση Σύνδεσης

- Στατιστική μέθοδος “Μέγιστης Πιθανοφάνειας” (Maximum Likelihood)
  - Για 2 δείκτες A, B σύγκριση της πιθανοφάνειας
    - Έστω θ ο λόγος ανασυνδυασμού
    - οι A, B συνδέονται
    - οι A, B είναι μη-συνδεδεμένοι
    - Υπολογισμός lod-score ($\text{lod} \equiv \log$ of the odds)
      - $$\text{LOD} = \log_{10} \frac{L(\theta = \bar{\theta})}{L(\theta = 0.5)}$$
      - τιμή κατωφλίου $\text{lod} > 3$
- Η εκτιμήτρια ML υπολογίζεται με κόπτο ...
  - Μικρός αριθμός δεικτών
  - Μικρό μέγεθος γενεαλογικού δέντρου

Ερωτήσεις

- Τι σημαίνει $\text{lod} > 3$ για τις αντίστοιχες πιθανοφάνειες;
- Μη παραμετρική ανάλυση σύνδεσης (non-parametric linkage analysis - NPL):
  - να δώσετε σε μία σελίδα το σκεπτικό πίσω από αυτήν την προσέγγιση
  - να κατονομάσετε 3 πακέτα λογισμικού που πραγματοποιούν ανάλυση NPL

[Οι απαντήσεις σας με το επόμενο πακέτο εργασιών για το σπίτι ...]

Γενετική απόσταση

- Ο λόγος ανασυνδυασμού μετατρέπεται μέσω μιας “συνάρτησης χαρτογράφησης” σε απόσταση
  - αθροιστική μονάδα απόστασης 1 centiMorgan (1cM)
  - $\Delta(A,B) = 1\text{cM} \rightarrow 1\%$ πιθανότητα να εμφανιστεί ανασυνδυασμός μεταξύ των δύο δεικτών
    - Η αντίστοιχη φυσική απόσταση εξαρτάται από τον οργανισμό
      - *Homo sapiens*: 1cM ~ 1Mb
      - *Drosophila melanogaster*: 1cM ~ 0.5Mb

Χάρτες γενετικών συνδέσεων

(Genetic linkage maps)

- Μειονεκτήματα
  - Απαιτεί ύπαρξη φαινοτύπου
  - Υποθέτει ότι όλες οι περιοχές του γονιδιώματος έχουν την ΙΔΙΑ πιθανότητα ανασυνδυασμού
    - Αυτό δεν ισχύει
    - Recombination “HOT SPOTS”
  - Για ανθρώπινο γενετικό χάρτη
    - Θα κάνουμε διασταυρώσεις ?!?!?!?
      - όμως ... έχουμε δεδομένα από οικογένειες
        - Φαινοτυπικά
        - Πολυμορφισμοί (SNPs, VNTRs, μικροδορυφόροι)

Φυσικοί Χάρτες

(Physical maps)

- Επιτρέπουν ΑΜΕΣΗ μέτρηση αποστάσεων μεταξύ γενετικών δεικτών
- Είναι συνήθως το πρώτο βήμα στη μελέτη των γονιδιωμάτων
- Κύριοι τύποι
  - Περιοριστικοί χάρτες
  - Χάρτες υβριδισμού με ακτινοβολία
  - Χάρτες περιεχομένου STS

Περιοριστικοί Χάρτες

(Restriction maps)

- Περιοριστικά ένζυμα “κόβουν” το γονιδιωματικό DNA
  - αναγνωρίζουν μικρές, συγκεκριμένες αλληλουχίες
  - έχουν μεγάλη ειδικότητα (π.χ. 5'-GCGGCCGC-3', NotI)
  - ευαισθησία σε πολυμορφισμούς
    - π.χ. η NotI δεν αναγνωρίζει την 5'-GCGGACGC-3'

.. και τώρα εσείς ..

- **Ερώτηση:** Με δεδομένο ότι οι βάσεις του DNA έχουν ισοπίθανη εμφάνιση, πόσες περιοχές αναγνώρισης του NotI περιμένετε να υπάρχουν στο ανθρώπινο γονιδίωμα?
- **Ερώτηση:** Πειραματικά, το NotI “κόβει” το ανθρώπινο γονιδίωμα κατά μέσο όρο κάθε 10Mbp. Γιατί???

Χάρτες υβριδισμού με ακτινοβολία

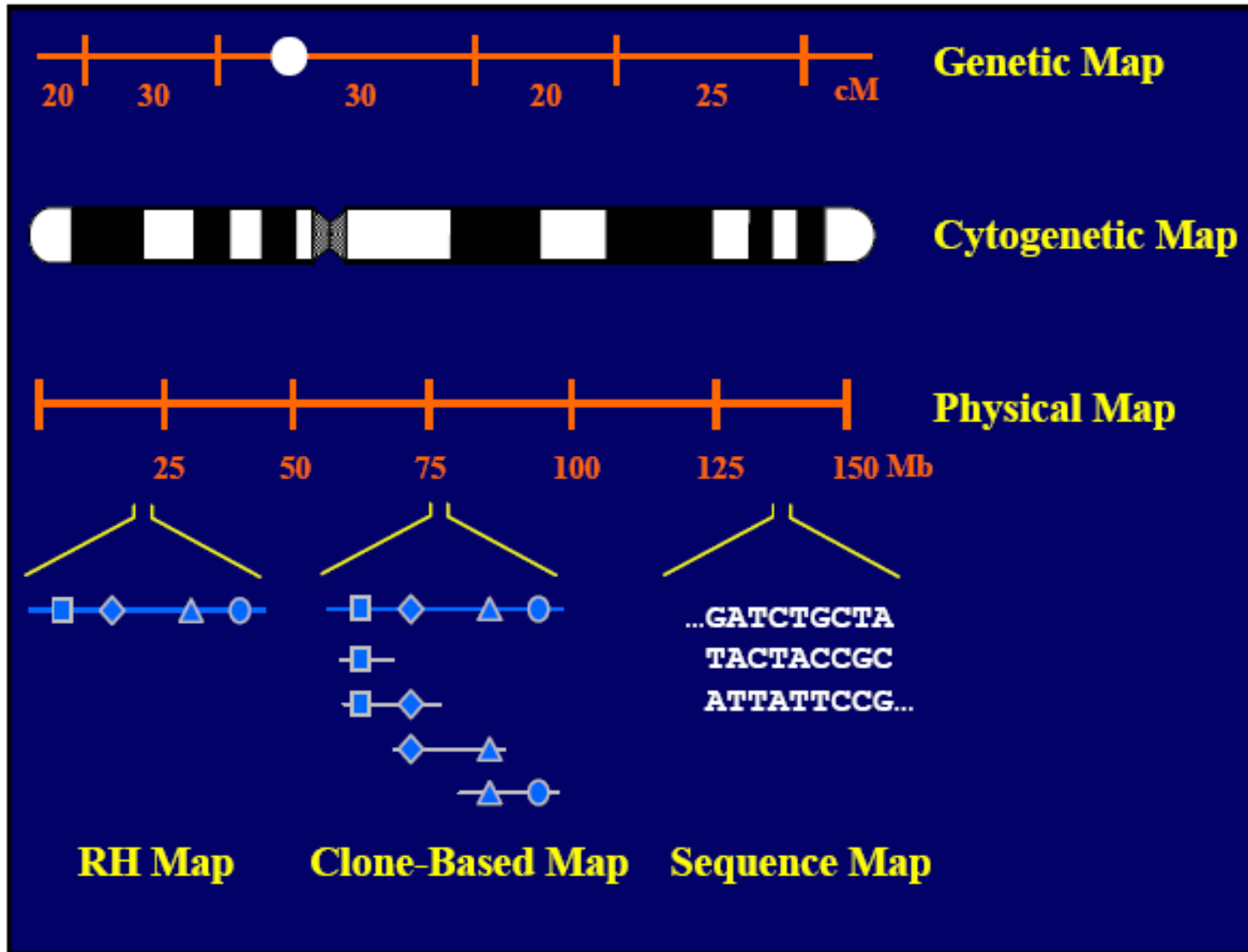
(Radiation hybrid maps)

- Χρησιμοποιούμε ακτινοβολία (X-rays) για να δημιουργήσουμε τυχαίες θραύσεις στο γονιδίωμα που μελετάμε
- Το μήκος των θραυσμάτων είναι αντιστρόφως ανάλογο της δόσης
- Τα κύτταρα πεθαίνουν, αλλά τα θραύσματα του DNA εισάγονται σε ζωντανά κύτταρα από κυτταροκαλλιέργειες
- Ελέγχεται η θέση δεικτών με υβριδισμό ή PCR
- Δείκτες στο ίδιο θραύσμα -> μικρή απόσταση

Χάρτες περιεχομένου STS

(STS content maps)

- Σχετικά απλή τεχνική-ανάλυση σχετικά μεγάλων περιοχών (>1Mb)
- STS (Sequence tagged site)
  - ένα τμήμα DNA (100-200bp) το οποίο δημιουργείται με PCR με βάση γνωστούς primers
- Βασίζεται σε έλεγχο δεικτών STS με PCR έναντι βιβλιοθήκης κλώνων με μεγάλους ενθέτες

Εικόνα από: Techniques for Genome Mapping and Sequencing, Eric Green, NHGRI

http://www.genome.gov/COURSE2003/PDF/CTGA_lect1.pdf

Συγκριτικοί Χάρτες

(Comparative maps)

- Ταυτοποίηση συντηρημένων χρωμοσωμικών τμημάτων μεταξύ διαφορετικών ειδών (π.χ. άνθρωπος-ποντίκι)
- Χρησιμότητα
  - Οργανισμοί μοντέλα
    - Βιολογικές διεργασίες
    - Ασθένειες
    - ...

Ενοποιημένοι χάρτες

(Integrated maps)

- Συνδυασμός πληροφοριών από διάφορες προσεγγίσεις χαρτογράφησης
- Ενοποιημένη-συμπληρωματική πληροφορία
- Δυσκολία
  - Οι διάφοροι χάρτες δεν έχουν τις ίδιες “μονάδες” μέτρησης ...

Διαδικτυακές πηγές δεδομένων

- The Genome DataBase (GDB)
  - <http://www.gdb.org>
- Mouse Genome Informatics
  - <http://www.informatics.jax.org>

Συζήτηση ...

Χρήσιμες διαδικτυακές πηγές:

NHGRI mini course: Current topics in Genome Analysis
<http://www.genome.gov/COURSE2003/handouts.cfm>

Διδακτικό υλικό:

Βιοπληροφορική (Baxevanis, Ouellette) Κεφάλαιο 6,

<http://troodos.biol.ucy.ac.cy/BRL/courses/BIO003/index.html>